

15. Ромашина Е. Г. Актуализация проблемы единичного в постмодернистском философском дискурсе : дисс.... канд. филос. наук : 09.00.01 / Ромашина Елена Геннадьевна. – Томск, 2005. – 143 с.
16. Степанов Ю. С. Счёт, имена чисел, алфавитные знаки чисел в индоевропейских языках / Ю. С. Степанов // Вопросы языкознания, 1989. – № 4. – С. 46–71.
17. Таранець В. Г. Діахронія мови : Збірка статей / Валентин Григорович Таранець ; [за заг. ред. проф. Л. М. Голубенко]. – Одеса : Друкарський дім, 2008. – 232 с.
18. Трубицина И. А. Словообразовательная категория имён существительных со значением единичности в современном русском литературном языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Трубицина Ирина Анатольевна. – Ставрополь, 2006. – 25 с.
19. Українська радянська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/ure/>
20. Філософія : підручник [Електронний ресурс] / С. П. Щерба, О. А. Заглада. – К. : Кондор, 2011. – 548 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/18480901/filosofiya/filosofiya_-_scherba_sp
21. Gonda J. Reflections of the numerals «one» and «two» in ancient Indo-European languages / Jan Gonda. – Utrecht : A. Oosthoek, 1953. – 80 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

22. Життя и хождение Данила Русьския земли игумена [Електронний ресурс] / Памятники литературы Древней Руси. XII век. – М., 1980. – С. 25–114. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr19.htm>
23. Слово о плыку Игоревѣ, Игоря, сына Святъслава, внука Ольгова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/slovo67/sl01.htm>

УДК 811.133.1'37

Ж. В. Буць,

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

**ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ТЕКСТОВОГО КОНЦЕПТУ САМОТНІСТЬ
У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ «ЖІНОЧІЙ» ПРОЗІ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ К. ШАЗАЛЬ «L'INSTITUTRICE»)**

У статті представлено концептуальний простір сучасної французької «жіночої» прози, з метою виявлення засобів вербалізації текстового концепту самотність. Окреслено особливості номінації аналізованого концепту, простежено гендерну специфіку його розгортання у художній тканині твору французької письменниці К. Шазаль. Особливу увагу набувають концептуальні тропи як ідентифікатори емоційного стану персонажів.

Ключові слова: «жіноча» проза, текстовий концепт самотність, засоби вербалізації концепту, номінація, емоційний стан персонажу.

В статье рассматривается концептуальное пространство современной французской «женской» прозы, с целью определения способов вербализации текстового концепта одиночество. Определены особенности номинации анализированного концепта, обозначено гендерную специфику его разворачивания в художественном тексте романа французской писательницы К. Шазаль. Особое внимание уделено концептуальным тропам как идентификаторам эмоционального состояния персонажей.

Ключевые слова: «женская» проза, текстовый концепт одиночество, способы вербализации концепта, номинация, эмоциональное состояние персонажа.

This article studies the conceptual space of modern French «woman» prose, with the view of determination of methods of verbalization's textual concept LONELINESS. It's determined the category of the analyzed concept, the gender specific of his opening out marks in artistic text of the French authoress' novel. The special attention is spared to the conceptual paths as identifiers of the emotional state of personage.

Key words: «woman» prose, textual concept LONELINESS, methods of verbalization's concept, category of the concept, emotional state of personage.

Сучасні розвідки дослідження семантики художнього тексту відзначено когнітивно-дискурсивною парадигмою. Науковці звертаються до проблем організації художнього простору у зв'язку з його категоризацією авторами літературних творів (О. А. Бабелюк, Л. І. Белехова, В. Г. Ніконова, G. Fauconnier та ін.).

Антропоцентричний підхід сучасної лінгвістичної парадигми зумовлює визначення шляхів та способів вербального відображення внутрішнього стану людини, одним з яких є самотність. Крім того, самотність вважається характерною рисою постмодерністської епохи [3, с. 46]. І сучасні вчені дедалі частіше цікавляться лінгвокогнітивною складовою емоційних станів (Г. А. Огаркова, Г. І. Харкевич, та ін.). У працях лінгвопоетологів САМОТНІСТЬ вивчають: як інтертекстему авторського світобачення (О.С. Переломова), емоційний стан персонажу (Ю. О. Лісова), концептуальну єдність у художній картині світу окремих письменників (О. В. Байоль, О. В. Корабльова), складову лінгвокультурологічного концептуального простору (Н.В. Подзолкова).

Також у лінгвістичних розвідках спостерігається зацікавленість напрямом досліджень, у центрі уваги якого перебувають гендерні аспекти мови та комунікації (О. Л. Козачишина, Х. В. Старовойтова, І. А. Стернин, М. О. Яценко та ін.). Такий спектр наукових пошуків новітньої лінгвістики зумовлює **актуальність** обраної теми нашої розвідки.

За **метою** ми ставимо визначити засоби, якими вербалізується текстовий концепт самотність у художньому просторі сучасної французької жіночої прози.

Основною одиницею когнітивних вчень є концепт як ментальне утворення (за О. С. Кубряковою). Але на сьогодні когнітологи не мають однозначного його визначення. Так, наприклад, В. Маслова пояснює таку неоднозначність складною та багатовимірною структурою концепту [4, с. 50]. Однак, урахувавши сутність його природи, можна окреслити два підходи у сучасній лінгвістиці:

- розуміння концепту у власне когнітивному тлумаченні (О. О. Селіванова, О. С. Кубрякова, Р. І. Павлієніс, Д. С. Ліхачьов та ін.);
- визначення концепту як поняття, що відображається в культурі (А. Вежицька, Ю. М. Лотман, В. А. Маслова, Ю. С. Степанов та ін.).

Звертаючи увагу на існування прихованих способів реалізації смислу в концептуальній організації художнього тексту, разом із художнім образом виокремлюють і *концепт*. У працях сучасних лінгвопоетологів художній текст розуміється як концептуальна єдність, оскільки текстові концепти є текстотвірними категоріями. *Текстовий концепт* (мається на увазі художнього тексту) характеризує авторський вибір концептуальних пріоритетів і формує індивідуально-авторську картину світу в художньому творі, яка визначається естетичними домінантами письменника (В.В. Андрієвська, С.А. Аскольдов, В.Г. Ніконова). У подальшій роботі ми будемо дотримуватися визначення текстового концепту (далі ТК) О.М. Кагановською, яка вважає його «мовленнєво-розумовим утворенням змістового плану, яке характеризується багатосмисловою напруженістю й надкатегоріальністю і на текстовому рівні імплікує сукупність певних ознак метаобразів художнього твору з метою їхньої подальшої експлікації» [2, с. 24].

Звернення у нашій розвідці до «жіночої» прози пояснюється зростанням інтересу до гендерних досліджень. Визначення поняття «жіночої прози» ми дотримуємося за Г.-П. М. Рижковою, яка розуміє цю літературознавчу категорію за ознаками гендеру автора твору [6, с. 6]. Крім цього, однією з характерних рис такого виду творів є жінка-героїня, що разом із універсальними проблемами буття вирішує її специфічні гендерні питання.

Матеріалом нашого дослідження слугував художній простір роману сучасної французької письменниці Клер Шазаль «L'institutrice». Вибір ілюстративного матеріалу ми пояснюємо, перш за все, належністю авторки до постмодерністської літературної течії, що зумовлює звернення до концептуалізації емоційного стану, яким у нашому випадку є самотність. По-друге, на нашу думку, твір К. Шазаль відповідає усім ознакам жіночої літературної течії. Головна героїня, вчителька навчальної школи Жанна, має свій власний погляд на світ, особливий інтерес до певних сторін екзистенції, що у романі показано крізь призму соціально-психологічних рис фемінного гендеру.

Відповідно до ідей постмодернізму (У. Еко), головний герой сучасної літературної течії – людина, яка відчувається «дуже незатишно у холодному всесвіті» [9, с. 136], вона є розгублена, усамітнена, яка втратила духовні орієнтири, зневірилась в ідеалах минулого. Саме такою й є головна героїня твору французької письменниці К. Шазаль «L'institutrice». Події досліджуваного художнього простору відбуваються у післявоєнні часи (другої світової). Жанна відчувається самотньою у затишному селищі, де працює вчителькою. Молода дівчина знаходиться на репутції свого життя: необхідно обрати майбутній шлях – чи-то заміжжя, чи-то кар'єра. У такий нелегкий час дівчина відчувається самотньою та розгублено.

Проблема самотності має амбівалентний характер. Європейська філософія розглядає її як особливу форму страждання, «екзистенціал людського буття, у межах якого відбувається зовнішнє або внутрішнє відособлення людей» [10, с. 145]. Самотність є результатом колізії комунікації, що спричинені виявом людини у світі як неповторної особистості [5, с. 65]. Тоді як психологічні студії презентують стан самотності як негативний. Психологи схильні до визначення самотності як соціально-психологічного явища, яке пов'язано з «відсутністю близьких, позитивних емоційних зв'язків з людьми та / або зі страхом їх втрати у результаті вимушеної або наявної психологічної причини соціальної ізоляції» [1]. У рамках цього поняття розрізняють позитивну (самітність) і негативну (ізоляція) самотність, однак найчастіше поняття САМОТНОСТІ має негативні конотації.

У статті ми звертаємося до розгортання ТК самотність, що актуалізується у творі К. Шазаль «L'institutrice». Але перш ніж виявити особливості вербалізації досліджуваного ТК, визначимося з його номінацією, що зумовлює шляхи його актуалізації та розгортання. Так, за тлумачним словником французької мови САМОТНІСТЬ – *solitude* n.f., має значення «État de quelqu'un qui est seul momentanément ou habituellement ; état de quelqu'un qui est psychologiquement seul» [11]. Отже, самотність визначено як постійний або тимчасовий психологічний стан людини. У подальшому аналізі, ми будемо дотримуватися визначення поняття самотності як глобального соціально-психологічного феномену, який є духовно-психічною властивістю особи, станом її внутрішнього світу, що зумовлює ставлення особи до спільноти та спільноти до особи як соціальної пасивності, депресії, почуття власної непотрібності [7, с. 6].

У номінативному полі вербалізованого ТК самотності у художньому просторі французької «жіночої» прози переважають прямі номінації *solitude* n.f. та похідний від нього прикметник жіночого роду *seule*. Якщо звернемо увагу на граматичні маркери, то спостерігається фемінна належність, що підтверджує, на нашу думку, гіпотезу про самотність художньої тканини «жіночої» прози.

Оскільки художня картина світу твору відображає ментальність людини, її духовну та практичну діяльність, водночас вона віддзеркалює культурні цінності. У цьому процесі автор виступає творцем текстової світобудови, а текст є його моделлю, яка акумулює моральні та духовні якості [3, с. 108]. У когнітивному просторі аналізованого роману К. Шазаль простежуємо вербалізацію ТК самотність, що спричинено соціо-психологічними факторами розвитку суспільства. В епоху інформаційного, економічного та соціального прогресу людина відчувається покинутою та усамітненою. Якщо говорити про жіночу прозу, про жінок взагалі, то ще одним фактором виступає стрімкий розвиток фемінізму, який призводить до самотності. Ілюстративний матеріал доводить цю гіпотезу: *Mais Jeanne est-elle plus heureuse ? Elle a vingt ans, la solitude et l'inconnu lui pèsent terriblement [...]. Jeanne veut travailler avant tout, se faire une place seule. Plus tard, elle verra. Un enfant serait un poids pour le moment* (Chazal, Inst, p. 99). У наведеному прикладі твору французької письменниці спостерігаємо як впливає суспільство та прогрес на становлення жінки. Жанна порівнює свою долю із життям заміжньої подруги. Вчителька не може вирішити чи щасливіша вона від неї (*plus heureuse*). У свої двадцять років Жанна безмірно тяжіє від самотності (*la solitude ... pèsent terriblement*). Хоча водночас вона бажає працювати (*veut travailler avant tout*), аби знайти себе і своє місце у суспільстві (*se faire une place seule*). При цьому дівчина розуміє, що прирікає себе до самоти. І дитина, на її думку, заважатиме (*serait un poids*) становленню молодій особі. Тобто героїня цілеспрямовано погоджується на самотність, зважаючи на вимоги сучасності.

Згодом головна героїня роману К. Шазаль «L'institutrice» зникає до свого емоційного стану, і, навіть, виправдовує свій вибір: *En réalité, Jeanne veut être seule, rentrer chez elle, au milieu de ses objets familiers et dormir dans son lit. Jeanne n'est pas une nomade et elle a parfois des manies de vieille fille* (Chazal, Inst, p. 206). У наведеному прикладі письменниці демонструє бажання самоти героїні (*veut être seule*). Вона аргументує це своїми звичками (*au milieu de ses objets familiers*), хоча й ловить себе на думці, що приречена бути старою дівою (*des manies de vieille fille*), тобто довічно залишатися самотньою.

Як зазначалося вище, самотність як психологічний чинник має амбівалентний характер. І таку двоїстість простежуємо на вербальному рівні у розгортанні досліджуваного ТК.

В деяких ситуаціях героїня роману «L'institutrice» користувалася своїм самотнім станом, насолоджувалася ним: *Un monde presque insouciant, malgré les rigueurs de l'après-guerre. Jeanne aime s'y plonger. Elle s'y sent vaguement étrangère, mais n'est pas timide* (Chazal, Inst, p. 10). Будучи необтяженою ані сім'єю, ані дітьми, навіть, знаходячись на відстані від рідних, вчителька відчувала себе в іншому світі – безтурботному (*Un monde insouciant*). Але Жанні це подобалося, що на

вербальному рівні передано дієслівною конструкцією *aime s'y plonger* – «любить в нього занурюватися» (тут і далі переклад наш – Ж.Б.). У самоті головна героїня твору К. Шазаль відчуває себе чужою (*étrangère*), що вказує на неприйняття цього відчуття, але водночас вона не соромиться (*n'est pas timide*), відчуває себе вільною. Так, можна стверджувати, що ТК самотності розгортається у ТК свобода, який вербалізується у текстовій тканині аналізованої «жіночої» прози.

Самотність часто асоціюється з усамітненням, що спричиняє подекуди біль та жаль. На вербальному рівні, як демонструє ілюстративний матеріал, героїня тяжилася своєю самотністю, це доводило дівчину іноді до відчаю, що змушувало її плакати від почуття самоти (*pleurer de solitude*) та прикрасі цього стану (*d'amertume*): *Elle a parfois envie de pleurer de solitude et d'amertume* (Chazal, Inst, p. 13).

Почуття самотності не полишає героїню твору К. Шазаль «L'institutrice» навіть, в амурних справах.

Pourquoi avoir accepté ce rendez-vous ? Quelles raisons profondes la poussent à s'intéresser à cet homme qui lui ressemble si peu et qui ne peut lui offrir que l'hiver de l'Auvergne et la solitude des champs ? (Chazal, Inst, p. 66)

Наведений приклад ілюструє внутрішній монолог вчительки стосовно роздумів щодо погодження на побачення. Зважуючи усі «за» та «проти» свого вибору, Жанна вагається, оскільки не може погодитися на пропозицію молодого чоловіка, який мешкає у селищі. На вербальному рівні вагання головної героїні роману К. Шазаль передано лексемами *hiver* n,m (зима) та *solitude* n,f (самотність). Жанна не може приректи себе на самотність, на довгі самотні зими та самотні безмежні поля.

За твердженнями дослідників, концептуалізація і вербалізація психоемоційних станів здійснюються переважно через метафори [8, с. 5; 3, с. 107]. Це підтверджує ілюстративний матеріал. Але тропи, що вербалізують ТК самотність у романі К. Шазаль відображають належність автора до фемінного гендеру.

La maison est froide [...], elle est saisie par l'humidité et l'odeur de naphthaline (Chazal, Inst, p. 9).

Accepter de rentrer dans cette maison froide malgré l'été et de passer une soirée seule sous la lampe de la cuisine (Chazal, Inst, p. 29).

Elle entre dans sa maison froide sans penser qu'elle est seule et que l'hiver est déjà là. (Chazal, Inst, p. 152).

У наведених прикладах, авторка твору, при описанні оселі молодій вчительки, вдається до вживання тропів, що найяскравіше відображають емоційний стан. Перше, що відчуває героїня – холод домівки (*maison froide*) (1, 2, 3). Ця метафора вказує на самоту, пустоту, що на тактильному та емоційному рівні порівняно із холодом та не комфортом. У другому уривку авторка підкреслює відчуття холоду антитезою, яка виражена у протилежності понять тепла та холоду. Незважаючи, навіть, на літо (*malgré l'été*), що панувало на той період, Жанна відчуває холод у своїй оселі.

Крім цього, у першому прикладі, переступивши поріг свого дому, Жанна начебто поринає у вологе середовище (*est saisie par l'humidité*). І, навіть, відчуває запах нафталіну (*l'odeur de naphthaline*). За тлумачним словником Larousse іменник *naphthaline* n.m. «Nom commercial du naphthalène impur, utilisé comme antimité» [11], тобто речовина, яка застосовується проти молі, з їдким неприємним запахом, що посилює негативне відчуття самотності, незатишності. Інший приклад ілюстративного матеріалу (2) у метафоричному плані підкреслює образ самотньої жінки. Образ кухонної лампи (*la lampe de la cuisine*) має конотативне значення не лише тепла, а й затишку та жіночності, оскільки за стереотипним сприйняттям мускулітного французького суспільства, жінка асоціюється з господарством, кухнею та берегинєю домашнього комфорту. Такий образ наголошує та увиразнює емоційний стан головної героїні. Таким чином, вчителька навіть неприємними сенсорними рецепторами відчуває свою самотність.

Отже, розглянувши засоби вербалізації ТК самотність у художньому просторі французької «жіночої» прози на прикладі роману французької письменниці К. Шазаль «L'institutrice», дійшли таких висновки. Номінацією досліджуваного ТК виступають лексеми, що вказують на емоційний стан. На вербальному рівні ТК самотність позначено амбівалентністю, і має як позитивні, так й негативні характеристики. Актуалізація ТК самотність у художній тканині «жіночої» прози пов'язана з культурними та соціальними факторами. Одним із вербалізаторів виступає метафора, яка позначена гендерною диференціацією образів.

Перспективним, на нашу думку, видається вивчення прагматичних особливостей розгортання текстового концепту самотність у жіночій прозі.

Література:

1. Иванченко Г. В. Универсум одиночества: социологические и психологические очерки [Електронний ресурс] / Г. В. Иванченко, Н. Е. Покровский. – М. : Университетская книга, Логос, 2008. – Режим доступа : http://www.kniga.com/books/preview_txt.asp?sku=ebooks
2. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ століття) : монографія / Олена Марківна Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
3. Лісова Ю. О. Відображення стану самотності персонажа у французькій постмодерністській прозі: лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Ю. О. Лісова. – К., 2012. – 220 с.
4. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [уч. пособие] / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
5. Переломова О. С. Філософсько-світоглядні аспекти лінгвістичного виміру концепту «самотність» / О. С. Переломова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2012. – № 50. – С. 63–70.
6. Рижкова Г.-П. М. Українська «жіноча» проза 90-х років ХХ-го – початку ХХІ ст.: жанрові й нарративні моделі та лінгвопоетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Г.-П. Рижкова. – Кіровоград, 2008. – 20 с.
7. Фльорко Л. Я. Самотність людини як проблема сучасної європейської філософії : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.05 «Етика» / Л. Я. Фльорко. – Львів, 2006. – 16 с.
8. Харкевич Г. І. Відображення стану тривоги персонажа в англійській прозі: семантико-когнітивний та нарративний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. І. Харкевич – К., 2007. – 204 с.
9. Eco U. Les limites de l'interprétation : [essai] / U. Eco [trad. de l'italien par M. Bouzaher]. – P. : Bernard Grasset, 1992. – 406 p.
10. Довідкова література:
11. Хамитов Н. Этика и эстетика. Словарь ключевых терминов / Хамитов Н., Крылова С., Минева С. – К. : КНТ, 2009. – 336 с.
12. Le petit Larousse illustré [Електронний ресурс]. – P. : LAROUSSE, 2011. – Режим доступа : <http://www.larousse.fr/>.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

13. Chazal, Inst : Chazal C. L'institutrice : [roman] / Claire Chazal. – P. : Pocket, 1997. – 223 p.